

Inleiding Dies Natalis Universiteit Utrecht 2024

Henk Kummeling

Geachte gasten, hier in de Domkerk en iedereen die online meekijkt via de livestream. Welkom op onze 388e Dies Natalis, in het bijzonder voor onze gasten die hebben deelgenomen aan de Dies-dialogoog. Ik heet jullie ook van harte welkom namens mijn collega's in het College van Bestuur, Anton Pijpers en Margot van der Starre, en onze studentassessor Chiara Stam.

De Universiteit Utrecht is een tweetalige universiteit en dat zal ook tot uiting komen in deze bijeenkomst. Ik spreek u vandaag toe in het Engels, andere delen van het programma zullen in het Nederlands zijn. Vertalingen van de toespraken zijn in beide talen beschikbaar op de UU-website.

Zoals velen van u weten, is 2024 wereldwijd een belangrijk jaar als het gaat om de beginselen van de democratie en de rechtsstaat. Bijna de helft van de wereldbevolking gaat naar de stembus.

Sommige verkiezingen mogen de naam 'democratie' nauwelijks hebben, simpelweg omdat er geen keuze is of omdat de oppositie feitelijk het zwijgen is opgelegd, zoals in Rusland. Andere verkiezingen zullen erg spannend worden, waarbij de grootste zorg is dat het populisme in veel landen de overhand zal krijgen.

Voordat ik dieper op dit onderwerp inga, laten we, voordat ik dieper op dit onderwerp inga, eerst kijken naar een korte video waarin verschillende UU-collega's hun visie geven op het thema Democratie.

<INSTART VIDEO>

Open samenlevingen staan wereldwijd onder druk. Het populisme, dat claimt de absolute waarheid in pacht te hebben en dat oplossingen voor maatschappelijke problemen zoekt in het uitsluiten van individuen, groepen en instellingen, wint in veel landen steeds meer terrein. Sinds de Tweede-Kamerverkiezingen van november vorig jaar weten we dat dit ook in Nederland het geval is. In ons land is een populistische partij, de PVV, onder leiding van de heer Wilders, nu de grootste.

Het was verbazingwekkend en zorgwekkend dat de onderhandelende partijen in de Nederlandse kabinetsformatie als eerste spraken over de noodzaak om de Grondwet en de grondrechten te respecteren. Ze waren op zoek naar een zogenaamde “basislijn” om het over eens te worden.

Natuurlijk zeiden alle partijen dat ze de grondwet en de formele regels zouden respecteren. Maar dat is niet het enige wat belangrijk is voor een goed functionerende democratische rechtsstaat. Het gaat ook, en misschien nog wel meer, om het naleven van een informele democratische cultuur en ethos, de ongeschreven regels. De Staatscommissie die in 2023 door de regering, het parlement en de rechterlijke macht is ingesteld om het functioneren van de democratische rechtsstaat te verbeteren, en waarvan ik de eer heb voorzitter te zijn, heeft dit eind vorig jaar in een tussenrapportage nog eens duidelijk benadrukt. Respect, tolerantie jegens anderen en hun standpunten en ook terughoudendheid bij het uitoefenen van de macht horen tot deze cruciale ongeschreven regels.

Het belang van ongeschreven regels staat centraal in de Diesrede, die dadelijk wordt uitgesproken door professor Mark Bovens. Ik kijk daar erg naar uit, want het belang van deze ongeschreven, cruciale regels krijgt nog niet genoeg aandacht. Deze Dieslezing zal daar ongetwijfeld verandering in brengen.

Professor Bovens zal het ook hebben over de verantwoordelijkheden die universiteiten hebben als het gaat om onderzoek, onderwijs en het bevorderen van een democratische cultuur binnen hun eigen organisatie. In dat verband wil ik ook een paar woorden zeggen.

Zoals ik onlangs al zei tijdens de jaarlijkse Institutions for Open Societies-conferentie op 1 februari, ben ik er trots op dat onze universiteit enkele jaren geleden heeft besloten dat onderzoek naar een open samenleving zo belangrijk is, dat we het tot een van onze vier strategische onderzoeksthema's hebben gemaakt. Ik wil degenen bedanken die dat hebben ingezien en in gang hebben gezet, namelijk de reeds genoemde Mark Bovens, en met name wetenschappelijk directeur Bas van Bavel, en met hem vele anderen.

Dit strategische thema – samen met de andere drie – Dynamics of Youth, Life Sciences en Pathways to Sustainability – geeft aan waar we voor staan: fundamenteel en toegepast onderzoek van zeer hoge kwaliteit, waarbij veel onderzoekers elkaar vinden in interdisciplinaire vraagstukken op basis van solide disciplines, en bestudeerd in nauwe samenwerking met sociale partners.

En aangezien ons onderzoek de basis vormt van ons internationaal én nationaal erkende hoogwaardige onderwijs, vinden de resultaten van dit onderzoek ook steeds vaker hun weg naar het onderwijs.

Onderzoek naar democratie is geen gemakkelijke opgave. Het in de praktijk brengen is zelfs nog ingewikkelder, zoals we ook merken op onze universiteit.

Ten eerste moet ik constateren dat er nog steeds onvoldoende waardering is voor de mensen die zich kandidaat stellen voor de Universiteitsraad, faculteitsraden, opleidingsadviescommissies of de medezeggenschapsraad voor medewerkers. We krijgen zelfs signalen dat mensen worden ontmoedigd om dit te doen, waarbij wordt gesuggereerd dat het slecht zou zijn voor hun carrière en dat ze er weinig of geen tijd voor krijgen. Hoogleraren laten zich al helemaal niet meer zien in deze belangrijke organen. Dat is een slechte zaak. Een universiteit heeft niet alleen baat bij een bestuur, maar ook bij een sterke studenten- en medewerkersvertegenwoordiging bij beleids- en besluitvorming, bij het organiseren van de verantwoording van deze besluitvorming en het geven van advies aan de bestuurders. We moeten de deelname aan deze commissies en raden verder versterken, onder andere door erkenning en waardering.

Maar dat is niet het hele verhaal. De afgelopen jaren hebben we ook gemerkt dat steeds meer studenten en medewerkers actief willen meedenken over bepaalde onderwerpen, maar dat zij niet de stap willen zetten om zichzelf naar voren te schuiven voor formele deelname. Ik denk hierbij aan grote thema's zoals sociale veiligheid, onderzoekssamenwerking met de fossiele industrie en grote conflicten in de wereld, zoals nu in Gaza.

We willen die betrokkenheid als universiteit ook ondersteunen en waarderen. En dat doen we ook. Soms vereist dat een andere aanpak en andere procedures, zoals in onze Deep Democracy-sessies over samenwerking met de fossiele

industrie. Niet iedereen is daar blij mee, maar het is de moeite van het proberen waard.

Hier zijn ten minste drie belangrijke randvoorwaarden aan verbonden:

1. De positie van de gekozen democratische organen, met name de faculteits- en universiteitsraden, moet worden gerespecteerd. Zij worden gekozen om de belangen van alle mensen binnen de faculteiten en universiteit als geheel te vertegenwoordigen. Dit wordt soms vergeten of zelfs opzettelijk terzijde geschoven door degenen die een specifiek belang voor ogen hebben.
2. De tweede randvoorwaarde heeft te maken met de reeds genoemde randvoorwaarden voor het functioneren van een democratie. Er zijn ongeschreven regels over onderlinge tolerantie. Wensen van anderen zouden best eens legitiem zijn, meestal verdienen ze respect en kunnen ze niet eenvoudig worden weggezet als moreel verwerpelijk.
3. Binnen de universiteit is er nog een derde punt dat de aandacht verdient. Natuurlijk respecteren we de vrijheid van meningsuiting, een recht dat iedereen toekomt. Maar als en zodra iemand wetenschappelijke autoriteit wil geven aan een bepaalde opvatting, en zich daarbij beroept op academische vrijheid, dan mag verwacht worden dat deze mening gevalideerd kan worden met erkende wetenschappelijke methoden. Activistische onderzoekers kan ik alleen maar omarmen, in die zin dat ze zich met de resultaten van hun onderzoek in alle scherpte in het maatschappelijke debat mengen, maar alleen als deze standpunten wetenschappelijk, academisch verantwoord zijn en ook alleen als onderzoekers ervoor openstaan en bereid zijn om hun standpunten ter discussie te laten stellen.

Democratie, vrijheid van meningsuiting en de context van academische vrijheid zijn van voor ons als universiteit van groot belang. Dit jaar zullen we er nog harder dan andere jaren aan werken om de democratische geest te bevorderen. Een paar voorbeelden:

- Vorig jaar reeds hebben we met de Universiteitsraad besproken hoe we de formele medezeggenschap kunnen versterken. We hopen dit jaar de resultaten daarvan te zien.

- Dit jaar zullen we tijdens de informele lunches met decanen, directeuren, afdelingshoofden en studentassessoren expliciet ingaan op de vraag hoe we participatie en medezeggenschap over elk specifiek onderwerp het beste kunnen organiseren, en ook of we een overzicht hebben van alle groepen die de gevolgen van beslissingen ondervinden.
- En uiteraard zullen we dit jaar (samen met de raden) blijven experimenteren met nieuwe vormen van gesprek en participatie met betrekking tot onderwerpen die gevolgen hebben en van belang zijn voor grote delen van onze universiteit.

Ik kijk uit naar wat komen gaat. Ik kijk ook uit naar de rest van het programma van vandaag. We zullen een eredoctoraat uitreiken aan twee mondiale denkers, als erkenning voor hun frisse kijk op democratie en de diepgaande maatschappelijke impact van hun onderzoek. Daarnaast wordt de Alumnus van het jaar bekendgemaakt en eren we de winnaars van de Docent van het Jaar-prijzen van onze universiteit.

Maar eerst is het tijd voor de Dieslezing, uitgesproken door professor Mark Bovens.

Ik wens u allen een inspirerende bijeenkomst en dan vraag ik nu de aandacht voor Mark.